

Слово молодого автора

УДК 94(477.53)»175/179»:314-058.832

О. А. Бороденко

НЕЗАМІЖНІ ЖІНКИ ГЕТЬМАНЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ (ІСТОРИКО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ НА ПРИКЛАДІ ОБЛІКОВИХ ДЖЕРЕЛ СІЛ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ)

У статті аналізуються демографічні характеристики категорії незаміжніх жінок, особливості записів таких осіб у Генеральному описі Лівобережної України 1765-1769 років та сповідних розписах 1775 року, визначаються групи незаміжніх жінок та причини жіночої самотності.

Ключові слова: жіноча самотність, незаміжня жінка, Рум'янцевський опис, самотня жінка, сповідний розпис.

Феномен жіночої самотності в традиційному українському суспільстві залишається одним із найменш вивчених. Щоправда, окремі аспекти проблеми досліджувалися: зокрема, аналіз демографічних характеристик удів Гетьманщини другої половини XVIII століття проводили Ю. Волошин [3] та І. Сердюк [16], девіантну поведінку жінок розглядав В. Маслійчук [12], однак комплексної розвідки з проблеми одиноких жінок (single women) у суспільстві Гетьманщини до сьогодні не було.

Частково цю проблему можна з'ясувати за допомогою методів історико-демографічного аналізу. Для дослідження вибрано населення сіл Першої та Другої сотень Полтавського полку (Головача, Горбанівки, Жуків, Диканьки, Куклинців, Пушкарівки, Рибців, Розсошенець, Стасівців, Трибів і Щербанів). Основними джерелами слугують матеріали фіскального й церковного обліку населення, які частково взаємодоповнюються: Рум'янцевського опису Малоросії 1765-1769 років та сповідних розписів 1775 року. Вони зберігаються в Центральному державному історичному архіві України.

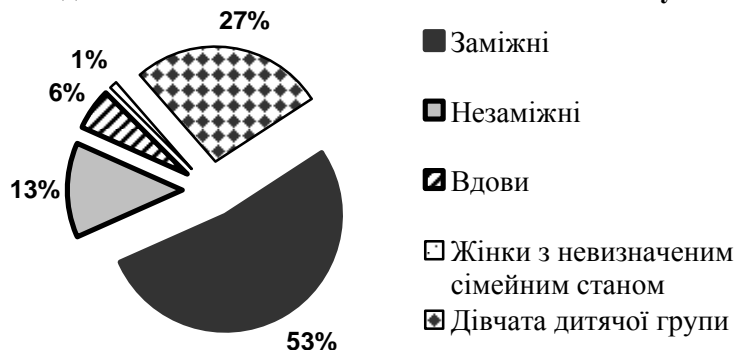
Генеральний (Рум'янцевський) опис Малоросії передбачав перепис населення і господарства з метою збільшення податків, закріплення земельних володінь за державцями [4, с. 4]. Натомість метою реєстрації населення сповідними розписами було встановлення церковного контролю за мораллю парафіян [14, с.123]. Церковний облік населення проводився в святу чотиридесятницю, під час сповіді й причастя парафіян. Обидва джерела дають можливість визначити кількісні показники незаміжніх жінок у загальній структурі населення сіл, зокрема жіноцтва, розкрити їхні вікові та станові особливості, провести порівняльний аналіз із чоловічою статтю, встановити особливості записів незаміжніх жінок та складу їх домогосподарств. У Рум'янцевському описі вміщується також інформація про стан здоров'я, родинні зв'язки, опис господарства, сплату податків тощо.

Згідно з цими джерелами сімейний стан сільських жінок Гетьманщини в другій половині XVIII століття визначався чотирма основними категоріями: заміжня жінка, вдова, незаміжня та жінка, статус якої був не визначений. У статті проаналізовано лише одну з категорій — незаміжніх жінок. Сучасна американська дослідниця ранньомодерної Англії А. Фройд (А. Froide), вивчаючи проблему про незаміжніх жінок кінця XVII століття, включає до цієї категорії тих осіб, які досягли повноліття, але ще не вийшли заміж, а також дорослих жінок, які ніколи не були заміжніми [24, р. 26]. Значну частину тих, які ще не уклали шлюб, становили молоді дівчата, про цей факт писав у 1798 році І. Котляревський у бурлескно-травестійній поемі «Енеїді»: «Тепер дівчат хоть гать гати; Тепер на сей товар не скудно» [9, с. 228]. Тому основні завдання нашого дослідження — це вивчення демографічних характеристик у сільському соціумі Гетьманщини, зокрема незаміжніх жінок; виявлення особливостей записів про них, в означених джерелах; визначення основних груп цієї категорії жіноцтва та з'ясування причин жіночої самотності.

Відповідно до сповідних розписів у вибраних для аналізу населених пунктах у загальній структурі населення (9896 осіб): заміжніх жінок — 2571 осіб (26%), незаміжніх — 641 (6,5%), удів — 292 (3%), жінок із невизначеним сімейним станом — 50 (0,5%). Серед жіночого населення (4887 осіб) незаміжні (13%) посідали другу позицію, поступившись заміжнім (53%), однак випередивши вдів (6%) та жінок з невизначеним сімейним становищем (1%). Окрему групу незаміжніх становили дівчата дитячої групи (від народження до 14 років) — 1333 особи (27%), яких не враховано в нашому дослідженні (див. мал.1).

Малюнок 1

Сімейний склад жіночого населення сіл Полтавського полку

Незаміжні жінки в аналізованих джерелах позначені словом «девки». Проте якщо в сповідних розписах цим терміном позначали дівчат від 14 років, то особливістю реєстрації в досліджених книгах Рум'янцевського опису так позначали всіх незаміжніх жінок від народження й до глибокої старості. Крім того, у матеріалах Генерального опису с. Диканьки до них ще й додавали слово «баба». Ймовірно, що в такий спосіб реєстратори використовували простонародне жіноче прізвище, або, можливо, як зазначає у своєму дослідженні О. Боряк, що «баба» — це одне з ключових слів поняття «баби-повитухи», тобто акушерки [2, с.250]. Подібне трактування цього слова знаходимо в розвідці І. Сердюка, який на прикладі Рум'янцевського опису м. Стародуба зробив припущення, що «бабами» укладачі могли позначати жінок, які приймали дітей під час пологів [15, с.215–

216]. Для прикладу номена «девки-баби» наведемо мешканку с. Диканьки 28-річну козачку Настасію, племінницю 70-річного Гната Яковенка [21, арк. 24].

Загалом серед незаміжніх жінок, на нашу думку, можна виділити три окремі групи: незаміжні молоді дівчата (віком від 15 до 24 років); група ризику жіночої самотності (віком від 25 до 49 років); старі діви (особи старші за 50 років). До першої групи віднесені незаміжні молоді дівчата віком від 15 до 24 років. Так, згідно з нашими підрахунками, з-поміж них — 590 (92%) незаміжніх жінок, які мали значні шанси укласти шлюб.

Другу групу становили жінки дітородного віку, які за різних суб'єктивних або об'єктивних обставин були дівками, незаміжніми й не мали дітей. Вони ризикували залишитися самотніми до кінця свого життя. Так, у загальній структурі населення досліджуваних сіл нараховувалося 49 (7,7%) незаміжніх жінок цієї групи. Прикладом таких жінок послуговують: 44-річна Домникія Кабачна, яка була однією з «дворових» вдови сотничихи Пелагії Штепики із с. Пушкарівки [22, арк. 721], 39-річна Євдокія, донька 79-річної вдови Парасковії Онищенкої із с. Жуків [22, арк. 354] та інші.

До третьої групи незаміжніх жінок віднесемо старих дів віком від 50 років (2 особи — 0,3%). На думку французьких учених Л. Анрі та А. Блюма, вірогідність вступу в перший шлюб у жінок зменшувалася зі збільшенням їхнього віку, особливо з його наближенням до 50 років [1, с. 48], зокрема, після закінчення репродуктивного віку, жінки фактично втрачали будь-які шанси вступити в перший шлюб. Старими дівами вважали самотніх жінок, які, за класичним визначенням, не мали сексуальних стосунків з чоловіками та не влаштували своє сімейне життя. Таких І. Котляревський називав «старою дівчиною», «ніхто з якою не любився, ні женихавсь, ні жартував» [9, с. 185].

Розглянемо це поняття глибше. Вважаємо, що стара діва — це не тільки жінка після закінчення дітородного віку, але й жінка самотня за складом характеру, станом здоров'я тощо. Напевно, старою дівою могла бути 60-річна наймичка Ірина, яка жила в домогосподарстві військового товариша Івана Кованьки із с. Рибці [22, арк. 730], а також 52-річна Анастасія, сестра козака Івана Яковенка із с. Диканьки [22, арк. 124]. Загалом старих дів в аналізованих джерелах засвідчено небагато. Ймовірно, причина цього полягала в тому, що самотня жінка в тогочасному суспільстві була винятком. Залишитися в дівах вважалося певним відхиленням від традиційних норм сільського соціуму.

Спробуємо відповісти на питання: що було основною причиною безшлюбності та чи сприяла цьому нестача чоловіків на шлюбному ринку? Для цього звернемося до загальних демографічних характеристик населення с. Диканьки. За нашими підрахунками, в цьому населеному пункті налічувалося 4210 мешканців. Представників чоловічого (2142 особи, або 51%) населення в Диканьці було більше, ніж жіночого (2068 осіб, або 49%). Схожою була ситуація й в інших населених пунктах. Порівнявши статеве співвідношення мешканців досліджених нами сіл, констатуємо, що в шести з них переважало чоловіче населення над жіночим. Так, коефіцієнт маскулінізації (*співвідношення кількості чоловіків до кількості жінок, помножене на 100* [10, с. 132]) у Щербанях становив 154,5 [22, арк. 718–719], у Стасовцях — 108,5 [22, арк. 205–228], у Жуках — 105,1 [22, арк. 351–382], у Горбанівці — 104 [22, арк. 712–716], у Диканьці — 103,5 [22, арк. 120–192], у Куклинцях — 101,3 [22, арк. 683–691]. У решти п'яти селах,

навпаки, переважало жіноче населення. Коефіцієнт фемінізації (*співвідношення кількості жінок до кількості чоловіків, помножене на 100* [10, с. 133]) у Трибах становив 121,1 [22, арк. 501–511], у Розсошенцях — 108,5 [22, арк. 716–718], у Рибцях — 103,8 [22, арк. 729–744], у Пушкарівці — 103,4 [22, арк. 720–728], у Головачі — 102,3 [22, арк. 579–582].

Коефіцієнти маскулінізації й фемінізації, які демонструють співвідношення статей, указують на те, що в більшості сіл цей показник наближений до середнього статевого співвідношення (105), прийнятого в історичній демографії. В усіх селах, окрім двох (Щербанів і Трибів), показники не виходять за межі 100 та 110. Причиною того, що вони менші за 100, або більші за 110, Л. Анрі та Б. Блюм вважають недооблік представників однієї зі статей [1, с. 27–29]. Лише в Щербанях і Трибах ці показники більші за верхню межу (110), що в першому випадку демонструвало переважання чоловіків над жінками, а в другому — жінок над чоловіками. Отже, не варто стверджувати, що в Диканьці й інших досліджених нами селах не вистачало чоловіків, навпаки, в шести селах їх було більше, ніж жінок.

Проаналізувавши розподіл населення за статтю та віком (див. таблицю 1), наголосимо на його певних особливостях. Так, у віковій групі (0-14 років) в шести селах (Горбанівці (42/35), Диканьці (841/829), Жуках (330/321), Куклинцях (94/80), Стасовцях (267/227), Щербанях (5/5)) хлопці переважали над дівчатами, а в Щербанях їхня кількість збігалася. Лише в п'яти селах: Головачах (35/38), Пушкарівці (69/79), Рибцях (197/203), Розсошенцях (25/29), Трибах (30/45) — кількісно дівчата переважали над хлопцями. Основною причиною цього явища могла бути висока смертність хлопчиків першого року життя [1, с. 28], яку російський лікар-педіатр І. Ліхтенштедт (1792-1849 роки) пояснював природними та штучними причинами [11, с. 88].

Таблиця 1

Розподіл населення за статтю та віком поселень Полтавського полку

Вікова група поселення	0-14			15-59			60 і старші			Разом
	Р	Ч	Ж	Р	Ч	Ж	Р	Ч	Ж	
Головач	73	35	38	193	97	96	3	1	2	269
Горбанівка	77	42	35	123	61	62	2	0	2	202
Жуки	651	330	321	1002	512	490	49	30	19	1702
Диканька	1670	841	829	2430	1243	1187	110	58	52	4210
Куклинці	174	94	80	266	128	138	15	7	8	455
Пушкарівка	148	69	79	262	132	130	7	4	3	417
Рибці	400	197	203	611	296	315	18	12	6	1029
Розсошенці	54	25	29	101	45	56	16	12	4	171
Стасовці	494	267	227	684	346	338	25	13	12	1203
Триби	75	30	45	131	61	70	4	4	0	210
Щербані	10	5	5	17	11	6	1	1	0	28
Разом	3826	1935	1891	5820	2932	2888	250	142	108	9896

У другій великій віковій групі (15-59 років) у шести селах кількість чоловіків перевищувала кількість жінок: Головачах (97/96), Диканьці (1243/1187), Жуках (512/490), Пушкарівці (132/130), Стасовцях (346/338), Щербанях (11/6). Лише в п'яти селах жінок було більше, ніж чоловіків: Горбанівці (61/62), Куклинцях (128/138), Рибцях (296/315), Розсошенцях (45/56), Трибах (61/70). Отже, у перших шести населених пунктах перевага чоловічого населення над жіночим відповідала загальним тенденціям для цього віку, оскільки в дітородних вікових групах (15-49 років) простежувалася значна смертність жінок при пологах. В інших п'яти селах статеве співвідношення було на користь жіноцтва, що не відповідало традиційним тенденціям для цієї великої вікової групи. Причиною можна вважати недооблік чоловічого населення в зв'язку з нерегулярним відвідуванням церкви в святую чотиридесятницю, а також зростання смертності серед чоловіків.

Більш глибокий аналіз статевого співвідношення в малих вікових групах населення с. Диканьки демонструє дещо іншу ситуацію. У групах шлюбного віку простежуємо різне співвідношення чоловічого та жіночого населення, що створювало додаткові шанси одруження жінок і, навпаки, породжувало жіночу самотність. Так, у віковій групі (15-19 років) молоді хлопці переважали дівчат (253/219). Більша кількість хлопців створювала можливість вибору шлюбного партнера з цієї ж вікової категорії. Ідеальна, з точки зору селян, різниця у віці нареченого та нареченої повинна була становити 2-3 роки [13, с. 164], тобто бажаним був шлюб представників обох статей з однієї малої вікової групи або із суміжних. У наступних вікових групах (20-24, 25-29 років) жінки переважали над чоловіками (202/238; 172/187). Таке співвідношення демонструвало недооблік чоловіків або збільшення смертності серед чоловічого населення. Водночас традиційним явищем для цієї вікової групи було збільшення смертності жіночого населення під час пологів. Як наслідок виникала проблема укладання шлюбу в середині цих вікових груп, і створювалися умови для поширення феномена жіночої самотності.

Подібне співвідношення простежуємо в інших групах шлюбного віку (45-49, 50-54 років), де так само переважали жінки (90/93; 75/79), в інших вікових групах (30-34, 35-39, 40-44, 55-59 років) переважало чоловіче населення (154/140; 117/108; 116/92; 64/31). Таке статево-вікове співвідношення демонструвало додаткові шанси для жінок молодших вікових груп брати шлюб із чоловіками старшого віку. В більшості — це вдівці, хоча були поодинокі випадки неодружених. Рідше створювалися умови для укладання шлюбу між особами одного віку, переважно вдівця із удовою.

Отже, аналіз співвідношення статей у малих шлюбних вікових групах с. Диканьки свідчить, що в п'яти з них (15-19, 30-34, 35-39, 40-44, 55-59 років) чоловіче населення переважало над жіночим, а в інших чотирьох групах (20-24, 25-29, 45-49, 50-54 років) лідерами у статевому поділі були жінки. Така ситуація, з одного боку, не завжди створювала можливість укладання рівноцінних шлюбів серед партнерів з невеликою віковою різницею. З іншого — виникали умови до вступу в шлюб жінок з чоловіками, значно старшими за віком: зрідка з неодруженими, але передовсім із удівцями. Водночас частина останніх залишалася одинаками до кінця життя.

Після закінчення дітородного віку в групі (60 і старші) статеве співвідношення демонструє перевагу жінок над чоловіками у зв'язку із збільшенням смертності

серед чоловіків [1, с. 27-29]. У досліджених нами восьми селах у третій великій віковій групі (60 і старші), навпаки, відзначаємо перевагу чоловіків похилого віку над жінками: Диканьці (58/52), Жуках (30/19), Пушкарівці (4/3), Рибцях (12/6), Розсошенцях (12/4), Стасовцях (13/12), Трибах (4/0), Щербанях (1/0), тобто є невідповідність традиційному співвідношенню статей. Причина цього полягала в недореєстрації жінок похилого віку, особливо недооблік удів та одиноких самотніх жінок, зростання смертності серед літніх жінок. Іншими причинами відсутності відомостей про жінок цієї групи можна вважати тяжкий стан здоров'я, коли не всі могли прийти на сповідь і причастя. Лише у трьох селах: Головачах (1/2), Горбанівці (0/2) та Куклинцях (7/8) — є перевага з різницею в 1-2 особи жіночого населення над чоловічим. Це відповідає класичним тенденціям, які характеризують цю вікову групу.

Підраховавши загальну кількість людей обох статей у зазначених населених пунктах, можемо відзначити, що у трьох великих вікових групах переважали чоловіки (див. таблицю 1). Так, у дитячій віковій групі (0-14) співвідношення чоловіків та жінок становило 1935/1891, у середній працездатній групі (15-59) — 2932/2888 та групі людей похилого віку (60 і старші) — 142/108.

Загалом в основній віковій групі шлюбного віку (15-59) та старшій віковій категорії було достатньо чоловіків для створення сім'ї, тому це не було підставою щодо безшлюбності. В інших селах: Головачах, Горбанівці, Куклинцях, Рибцях, Розсошенцях та Трибах — було менше чоловіків. У Диканьці ж у трьох великих вікових групах переважали чоловіки, тому це не було визначальним для самотності диканських жінок.

Отже, вищездійснений аналіз коефіцієнтів маскулінізації та фемінізації в досліджуваних населених пунктах підтверджує спільність показників, за винятком сіл Щербанів та Трибів, із середнім статевим співвідношенням, загальноновизнаним в історичній демографії. Аналіз розподілу населення за статтю та віком у великих вікових групах доводить, що чоловіки переважали над жінками, а в с. Диканьці в деяких малих вікових групах, навпаки, перевага була за жінками, але не в значній кількості, і це не впливало на загальний шлюбний ринок.

На безшлюбність жінок впливали норми звичаєвого, канонічного та державного права. Дівчат змалку навчали тим соціальним ролям, які їм доводилося виконувати в дорослому віці. У гендерній соціалізації дівчат найважливішим було поступове опанування основного жіночого призначення — матері та господині [6, с. 99], а їм передувала особлива участь — дівчини-нареченої. Дорослою вважалася восьмирічна дівчинка, а в 12-13 років вона вже ставала нареченою. Зусилля жінки, її розум та почуття з метою майбутнього одруження максимально використовувалися під час дівування. Утім, такі загальноприйняті традиції родинного виховання не завжди спрацьовували, вони не сприймалися частиною дівчат, які потім ставали самотніми жінками. За народними звичаями, незаміжню жінку чекала невесела доля, співчуття, неприйняття та осуд односельців. Її невизначений, маргінальний, соціальний статус відтворює приказка: «Перестояна трава — ні сіно, ні солома, а стара дівка — ні жінка, ні вдова» [6, с. 123]. За сільськими поняттями, жінка без чоловіка не мала самостійницької значущості: «Без мужа жона — завжди сирота», «Жінка без мужа і жити не дужа» [23, с. 670]. Така самотня жінка в більшості випадків була приречена на бідність, тому на протигагу дівоцтву вважала за

краще найгіршу шлюбну партію. Підтвердження такої поведінки дівчат так само знаходимо в українських приказках: «Хоч за старця, аби не остаться», «Сякий-такий, аби був, аби хліба роздобув», «Я за мужа затулюсь та нікого не боюсь» [23, с. 640, 656]. Деякі вибирали інший шлях — постриг у черниці, «и девство захова(в)ши на старо(ст) че(р)нце(мъ) ста(т)» [8, с. 127].

Виокремимо деякі суб'єктивні причини безшлюбності дівок. Ще в «Требнику» 1646 року П. Могили [18, с.381] та III Литовському статуті 1588 року (Р.ІІІ, Арт.39) [17] наголошувалося на непримусовості, добровільному вступі в шлюб різних категорій самотніх жінок. Навіть суд не міг примусити вийти заміж [5, с.29]. Хоча зрозуміло, що в реальному житті було по-різному. Так, жодної згоди не запитували батьки у своїх малолітніх дітей під час сватання та заручин. Тому згодом деякі «девки», не обравши достойного улюбленця, не хотіли виходити заміж за будь-кого. Про таких жінок, які довгий час шукали вигідну шлюбну партію, писав у своїх віршах український поет XVIII століття І. Некрашевич: «...дівоцтво их, як трава, завяне. Чи любо дивитися на Верку Стецьківну що волос посидев та й не знайде ривню» [7, с. XXIII]. Іншою складовою укладання шлюбу була обов'язкова згода батьків або найближчих родичів нареченої. «Коли б яка дівка без волі батьківської й материнської йшла заміж, така втрачає право на посаг і на мастки батьківські та материнські, а якби одна була у батька, тоді отчизна до родичів переходить мимо такої дівки», — зазначалося у II Литовському статуті 1566 р. (Р.І, Арт.7) [25, с. 414]. Отже, якщо дівчата не слідували порадам батьків щодо шлюбу, то вони могли залишитися без посагу, а незгода батьків на шлюб стримувала процес заміжжя.

Решта причин, через які жінки не виходили заміж, полягали у фізіологічних вадах та психічній нерівноваженості жінок і зумовлювали непрацездатність і непотрібність таких осіб у сільському соціумі. Про них у джерелах зазначено, що «работать не могут», а в народі відомим було прислів'я: «Родила мама, да не взяла яма» [8, с. 244]. Наприклад, 20-річна дівка-козачка Тетяна із с. Диканьки була «увечна, нема и глуха» [21, арк. 106], а стара діва 55-річна посполита «девка» Марія, із того ж села, не володіла ногами та «взята на пропитание» в сім'ю 35-річного Петра Петренка [20, арк. 331]. Ці ж чинники спричиняли й чоловічу самотність, робили чоловіків непридатними до сімейного життя та звужували шлюбний ринок.

Причиною безшлюбності було й дівоче сирітство, оскільки за відсутності частки посагу або виправи від померлих батьків жінка ставала безприданницею [25, с. 412-414], і це зменшувало її шанси на заміжжя. Народна мудрість зазначає, що «не то сирота, що роду нема, а то сирота, що долі не має» або «як сироті женитися, так і ніч мала» [23, с. 674-675]. Дівки-сироти жили переважно в наймах при чужих людях чи при братах, сестрах, племінниках, племінницях, дядьках, тітках, мачухах та вітчимах. Прикладом «девки» сироти-наймички, яка виховувалася «без найму» (безоплатно), тільки за панські плаття та харч, була 17-річна Феодосія, яка працювала в «дворових» у диканському маєткові Павла Кочубея [20, арк. 122]. Іншою дівчиною-сиротою цього ж села була «пасербиця» 10-річна Христина, яка жила при вітчимі 56-річному вдівцю Семенові Ковалю, який, окрім неї, мав трьох рідних синів [20, арк. 252].

Вищесказане дозволяє зробити висновок, що незаміжні жінки становили численну групу (13%) у загальній структурі жіночого населення сіл Полтавського

полку та, як свідчать джерела, зазвичай називалися «девками». Серед цієї категорії жіноцтва виділяються окремі групи: незаміжні молоді дівчата (віком від 15 до 24 років); група ризику жіночої самотності (віком від 25 до 49 років); старі діви (особи старше від 50 років). У більшості з досліджених сіл була достатня кількість чоловіків для створення сімейних пар. Тому це не могло бути основною причиною безшлюбності, її зумовлювали інші чинники: пошук більш вигідної шлюбної партії, незгода батьків на шлюб, фізіологічні вади та дівоче сирітство.

Список використаної літератури

1. Анри Л., Блюм А. Методика анализа в исторической демографии / Л. Анри, А. Блюм; [пер. с фр. С. Хока и Ю. Егоровой]. — М.: РГГУ, 1997. — 207 с.
2. Боряк О. Баба-повитуха в контексті «полювання на відьом»: українсько-західноєвропейські паралелі / О. Боряк // Соціум. Альманах соціальної історії. — Київ: 2003. — Випуск 3. — С.249-262.
3. Волошин Ю. Жінка-вдова в полковому місті Полтаві другої половини XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису Малоросії) / Ю. Волошин // Київська старовина. — 2011. — №1. — С.13-32.
4. Генеральный опис Лівобережної України 1765-1769 рр. Показчик населених пунктів / [Уклад. Л.А. Попова, К.Г. Ревнивцева. Під ред. І.Л.Бутич]. — К.: ЦДІАК УРСР, 1959. — 185 с.
5. Дербина Г. Брачно-семейные отношения и статус женщин на белорусских землях по законодательству XVI века / Г. Дербина // Женщины на краю Европы / [Под ред. Е. Гаповой]. — Мн.: ЕГУ, 2003. — С. 24-32.
6. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (II половина XIX — поч. XX ст.) / О. Кісь. — Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2008. — 229 с.
7. Кістяківська Н. Твори Івана Некрашевича — українського письменника XVIII ст. (Розвідка й тексти) / Н. Кістяківська. — Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. — 32 с.
8. Климентій Зіновійв. Вірші. Приповісті посполиті / Климентій Зіновійв. — Київ: Наукова думка, 1971. — 392 с.
9. Котляревський І. Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівник. / І. Котляревський. — К.: Вид-во худ. літератури «Дніпро», 1987. — 365 с.
10. Kuklo С. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej / С. Kuklo. — Warszawa: Wydawnictwo DiG Sp. J., 2009. — 521 с.
11. Лихтенштедт И.Р. О причинах большой смертности детей на первом году жизни и мерахъ къ ея отвращенію / И.Р. Лихтенштедт. — Санктпетербургъ: Типографія И. Глазунова и К°, 1840. — 149 с.
12. Маслійчук В. Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині у 80-их — 90-их рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва) / В. Маслійчук // Соціум. Альманах соціальної історії. — Київ: 2005, Випуск 5. — С. 197-207.
13. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII — начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. В двух томах. Т.1 / Б.Н. Миронов. — С.-Петербург: Изд-во «Дмитрий Буланин», 1999. — 339 с.
14. Романова О. Сповідні книги Київської митрополії XVIII ст. як спосіб церковного контролю за мораллю парафіян / О. Романова // Український історичний журнал. — 2008. — №4. — С.122-148.
15. Сердюк І. Баба-повитуха у ранньомодерному суспільстві (за даними статистичних джерел та етнографічних досліджень) / І. Сердюк // Краєзнавство. — 2009. — №3-4. — С.214-220.

16. Сердюк І. Вдівці і вдови у Рум'янцевському описі Переяслава (історико-демографічний аналіз) / І. Сердюк // *Краєзнавство*. — 2008. — №1-4. — С.175-181.
17. Статут Великого князства Литовського 1588 года / Подг. О. Лицкевич. [Електрон. ресурс]. — Мн., 2002-2003. — Режим доступу: <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>.
18. Требник митрополита Петра Могили. Київ 1646. — Київ: Інформаційно-видавничий центр Української православної церкви, 1996. — 860 с.
19. Цатурова М.К. Русское семейное право XVI-XVIII вв. / М. К. Цатурова. — Москва: Юридическая литература, 1991. — 111 с.
20. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). — Ф.57. — Оп.2. — Спр.252. — 362 арк.
21. Там само. — Спр.526. — 215 арк.
22. Там само. — Ф.990. — Оп.2. — Спр.34. — 1327 арк.
23. Українські народні прислів'я та приказки / [Упоряд. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут.]. — К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1963. — 792 с.
24. Froide A.M. Hidden women: rediscovering the singlewomen of early modern England / A.M. Froide. // *Local Population Studies*. —2002. — No. 68. — P. 26-42.
25. Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / [Упоряд. Т. Гошко]. — Львів: Вид-во Укр-го Католиц. Університету, 2011. — 685 с.

Е.А. Бороденко

**НЕЗАМУЖНИЕ ЖЕНЩИНЫ ГЕТМАНЩИНЫ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII ВЕКА
(ИСТОРИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ НА ПРИМЕРЕ
УЧЕТНЫХ ИСТОЧНИКОВ СЕЛ ПОЛТАВСКОГО ПОЛКА)**

В статье анализируются демографические характеристики категории незамужних женщин, особенности записей таких лиц в Генеральной описи Левобережной Украины 1765-1769 годов и исповедных росписях 1775 года, определяются группы незамужних женщин и причины женского одиночества.

Ключевые слова: *женское одиночество, исповедная роспись, незамужняя женщина, одинокая женщина, Румянцевская опись.*

О.А. Borodenko

**UNMARRIED WOMEN OF THE HETMANATE IN THE SECOND
HALF OF THE 18TH CENTURY (THE HISTORICAL AND
DEMOGRAPHIC ASPECT AT THE CORE OF THE REGISTERS OF
POLTAVA REGIMENT VILLAGES)**

Demographic characteristics of the category of unmarried women and peculiarities of the records of such persons in the General census of Left-bank Ukraine of 1765-1769 and confessional registers of 1775 are analyzed in the article. Groups of unmarried women are identified and the reasons of women's loneliness are determined.

Keywords: *women's loneliness, an unmarried woman, a single woman, Rumyantsev census, a confessional register.*

Надійшла до редакції 17 жовтня 2011 року